

Archwilydd Cyffredinol Cymru
Auditor General for Wales

WALES AUDIT OFFICE
SWYDDFA ARCHWILIO CYMRU

Eich hawliau yng Nghymru Cyfrifon Cynghorau

Gwybodaeth am hawliau i archwilio, cwestiynu a gwrthwynebu cyfrifon eich cyngor

Mae'r daflen hon yn esbonio'r hawliau i archwilio cyfrifon cyngor neu gorff llywodraeth leol arall¹. Mae hefyd yn egluro'r hawl i ofyn cwestiynau i'r Archwilydd Cyffredinol² am gyfrifon corff llywodraeth leol, a'r hawl i wrthwynebu i eitemau cyfrifon a materion archwilio eraill. Mae'r hawliau hyn yn rhan o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004³, ac yn ychwanegol at yr hawliau i geisio gwybodaeth dan Ddeddf Rhyddid Gwybodaeth 2000 a deddfwriaeth.

Nid esboniad cynhwysfawr o'r gyfraith yw'r daflen hon, na chyngor cyfreithiol chwaith. Os ydych chi angen cyngor am yr hawliau a amlinellir yma, dylech ystyried holi cynghorydd cyfreithiol cymwysedig.

Yn y daflen hon, mae unrhyw gyfeiriad at 'archwilydd' yn cyfeirio at yr Archwilydd Cyffredinol, aelod o staff Swyddfa Archwilio Cymru sy'n gweithio ar ran yr Archwilydd Cyffredinol, neu, os yw'n berthnasol, yr archwilydd perthnasol benodwyd gan yr Archwilydd Cyffredinol.

I wybod sut i gysylltu â'r archwilydd, ffoniwch Swyddfa Archwilio Cymru ar 029 2032 0500 neu e-bostiwch info@wao.gov.uk.

- 1 O dan y ddeddfwriaeth y cyfeirir ati yn y daflen hon, mae cyrff llywodraeth leol yn cynnwys cyngorau sir, cyngorau bwrdeistref sirol, awdurdodau'r parciau cenedlaethol, comisiynwyr yr heddlu a throsedd, awdurdodau tân ac achub, a chynghorau tref a chymuned. Gweler adran 12 o Ddeddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004 am restr lawn o'r cyrff cysylltiedig. Dim ond at gynghorau mae'r daflen hon yn cyfeirio atynt, er crynoder, ond mae'r hawliau'n berthnasol i'r holl gyrf a restrir yn adran 12 o Ddeddf 2004.
- 2 Neu, os yw'n berthnasol, yr archwilydd a benodir gan yr Archwilydd Cyffredinol. Yr Archwilydd Cyffredinol fu'n gyfrifol am benodi archwilywyr i archwilio cyfrifon cyngorau tan 1 Ebrill 2014. Mae deddfwriaeth newydd wedi disodli'r pŵer i benodi archwilywyr â dyletswydd ar yr Archwilydd Cyffredinol i archwilio cyngorau, ond o dan ddarpariaethau pontio, mae apwyntiadau cyfredol yn parhau'n ddilys hyd nes y ddiwedd i ben.
- 3 Gyda rhywfaint o fanylion pellach yn Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2005.

Swyddogaeth yr Archwilydd Cyffredinol

Mae'r Archwilydd Cyffredinol yn archwilio'r rhan fwyaf o gyrrff sector cyhoeddus Cymru.

Mae staff Swyddfa Archwilio Cymru a chwmnïau cyfrifwyr preifat yn cefnogi gwaith yr Archwilydd Cyffredinol.

Mae archwiliadau, asesiadau ar arolygiadau'r Archwilydd Cyffredinol yn darparu:

- adroddiadau ar gyfrifon blynyddol y cyngorau;
- adroddiadau ar p'un a yw cyngorau a chyrrff cyhoeddus eraill Cymru yn darparu gwerth da am arian;
- adborth i gyngorau er mwyn eu helpu i wella; a
- gwybodaeth i rai sy'n gyfrifol am graffu ar bolisiau, ac i rai sy'n llunio polisiau, defnyddwyr gwasanaethau a threthdalwyr.

Materion gyda chynghorau

Tra bo'r daflen hon yn crynhoi'r hawl i archwilio cyngorau, cwestiynu'r archwilydd a chyflwyno gwrthwynebiadau, mae'n werth nodi bod sawl ffordd wahanol o drafod materion neu broblemau gyda chyngor, ac mewn llawer o amgylchiadau, bydd y rhain yn fwy addas na arfer hawliau'n gysylltiedig â chyfrifon.

Os ydych chi'n credu bod rhywbeth wedi mynd o'i le yn eich cyngor lleol, y peth gorau fel arfer yw cysylltu'n uniongyrchol â'ch cyngor. Mae gan y rhan fwyaf o gyngorau eu system gwynion eu hunain, a dylai'r manylion fod ar gael ar wefan y cyngor, yn ogystal ag yn llyfrgelloedd a swyddfeydd y cyngor. Gallech hefyd gysylltu ag un o'ch cynghorwyr lleol chi (mae gan sawl ward fwy nag un cynghorydd).

Weithiau, bydd angen i rywun arall fynd i'r afael â phroblemau. Os credwch fod eich cyngor wedi gwneud rhywbeth o'i le ac nid ydych yn fodlon gyda'r modd y mae wedi mynd i'r afael â'ch cynw, neu os credwch fod ymddygiad aelod o'r cyngor yn is na'r safonau y disgwylir i weision cyhoeddus eu cyrraedd, dylech gysylltu ag Ombwdsmon Gwasanaethau Cyhoeddus Cymru.

Os ydych chi'n amau achos o dwyll neu ddefnydd amhriodol o arian y cyngor, dylech gysylltu ag archwilydd mewnol y cyngor neu'r heddlu.

Crynodeb o hawliau

Mae'r wybodaeth ganlynol yn crynhoi'r hawl i archwilio cyfrifon cyngor, gofyn cwestiynau i'r Archwilydd Cyffredinol⁴ am gyfrifon cyngor, a'r hawliau i gyflwyno gwrthwynebiadau i'r cyfrifon hynny ac mewn perthynas â'u harchwiliad. Mae'r hawliau hyn wedi'u cyflwyno yn adrannau 29 i 32 Deddf Archwilio Cyhoeddus (Cymru) 2004, ac mae cyfreithiau perthnasol eraill i'w gweld yn Rheoliadau Cyfrifon ac Archwilio (Cymru) 2005.

Hawliau i archwilio a gwneud copïau o gyfrifon ac adroddiadau'r archwilydd

Rhaid i gyngor gyhoeddi ei gyfrifon am y flwyddyn a ddaw i ben ar 31 Mawrth (sydd newydd fod) ac unrhyw adroddiad gan yr archwilydd, erbyn 30 Medi. Os ydych chi'n etholwr (ar gofrestr yr etholwyr) yn ardal y cyngor, gallech fwrw golwg dros y dogfennau hyn a chael copïau gan y cyngor⁵. Efallai y bydd y cyngor yn codi tâl am ddarparu copïau.

Archwilio dogfen yn ystod archwiliad

O leiaf 14 diwrnod cyn dyddiad a bennwyd gan yr archwilydd, rhaid i gyngor hysbysebu'r ffaith fod cyfrifon ar gael i'w harchwilio, a'r holl lyfrau, gweithredoedd, contractau, biliau, talebau a derbynnebau sy'n gysylltiedig â nhw, gan unrhyw un â diddordeb⁶. Rhaid i rai cynghorau cymuned gyhoeddi hyn trwy osod hysbyseb mewn lle cyhoeddus, yn hytrach na rhoi hysbyseb mewn papur newydd⁷. Rhaid i'r hysbyseb neu'r hysbysiad hefyd nodi'r dyddiadau, yr amseroedd a'r llefydd y gall pobl â diddordeb weld a chopio'r dogfennau, neu, yn achos rhai cynghorau cymuned, manylion am sut i drefnu archwiliad.

Mae'n drosedd i unrhyw un geisio rhwystro unigolyn â diddordeb rhag archwilio a chopio dogfennau. Er mwyn osgoi dryswch, mae'n syniad da trefnu apwyntiad gyda'r cyngor ar gyfer unrhyw archwiliad, ac i rai cynghorau cymuned, mae angen rhoi 'rhybudd rhesymol' (h.y. gwneud apwyntiad ar amser realistig).

- 4 Neu, os yw'n berthnasol, yr archwilydd a benodwyd gan yr Archwilydd Cyffredinol. Yr Archwilydd Cyffredinol fu'n gyfrifol am benodi archwilywyr i archwilio cyfrifon cyngor tan 1 Ebrill 2014. Mae deddfwriaeth newydd wedi disodli'r pŵer i benodi archwilywyr â dylatswydd ar yr Archwilydd Cyffredinol i archwilio cynghorau, ond o dan ddarpariaethau pontio, mae apwyntiadau cyffredol yn parhau'n ddilys hyd nes y dânt i ben.
- 5 A bod yn fanwl gywir, nid yw'r hawl hwn yn berthnasol i adroddiadau er lles y cyhoedd, ond mae adroddiadau o'r fath hefyd ar gael.
- 6 Mae cyfraith achosion yn dweud bod unrhyw un sydd â buddiant/diddordeb ariannol neu gyfreithiol mewn cyngor, fel etholwr neu drethdalwr, yn unigolyn â diddordeb.
- 7 Bydd maint incwm neu wariant gros cyngor cymuned yn penderfynu a ddylai cyngor cymuned ddangos hysbysiad mewn man cyhoeddus neu roi hysbyseb mewn papur newydd.

O'r dyddiad a bennwyd, mae gan yr unigolyn â diddordeb 20 diwrnod gwaith i bori drwy gyfrifon a dogfennau ategol.

Nid yw'r hawl i archwilio dogfennau dan Ddeddf 2004 yn ymestyn i ddogfennau nad ydynt yn berthnasol i'r cyfrifon. Nid yw chwaith yn berthnasol i wybodaeth yn ymwneud â swydd yr unigolyn, neu ei gyflogaeth neu daliadau neu fuddion perthnasol eraill.

Cwestyniau yn ystod archwiliad

Rhaid i hysbyseb neu hysbysiad y cyngor sy'n dweud bod cyfrifon ar gael i'w harchwilio hefyd nodi pryd y gall etholwyr neu eu cynrychiolwyr ofyn cwestiynau i'r archwilydd am y cyfrifon dan sylw.

Rhaid i gwestiynau fod yn ymwneud â'r cyfrifon am flwyddyn yr archwiliad; ni allwch ofyn cwestiwn am gyfrifon unrhyw flwyddyn arall. Mater i'r archwilydd yw ateb cwestiynau ai peidio, ac nid yw'r hawl i ofyn cwestiynau yn cynnwys rhai nad ydynt yn berthnasol i'r cyfrifon, fel cwestiynau cyffredinol am bolisïau'r cyngor. Wrth ateb cwestiwn, does dim rhaid i'r archwilydd ddweud a yw'n credu bod y cyngor wedi gwneud rhywbeth anghyfreithlon, neu os yw eitem yn y cyfrifon yn anghyfreithlon.

Cyn i chi ofyn unrhyw gwestiynau i'r archwilydd, dylech archwilio'r cyfrifon fel eich bod yn gwybod beth sydd ynddynt. Y nod yw rhoi cyfle i etholwyr a'u cynrychiolwyr glirio unrhyw amheuan a chamddelltwrïaeth yn ymwneud â'r cyfrifon.

Os byddwch yn gofyn cwestiynau nad ydynt yn ymwneud â'r cyfrifon, efallai y bydd yr archwilydd yn awgrymu eich bod yn gofyn i'r cyngor am y wybodaeth. Ond, yn gyffredinol, ni all yr archwilydd weithredu fel cyfrwng i chi ofyn cwestiynau i'r cyngor a chael ymateb ganddo.

Yr hawl i fynegi gwrthwynebiad mewn archwiliad

Os ydych chi'n un o etholwyr y cyngor, neu'n gynrychiolydd awdurdodedig rhywun sy'n etholwr, gallwch gyflwyno gwrthwynebiad ar y sail:

- a** bod un o eitemau'r cyfrifon yn anghyfreithlon; a/neu
- b** bod rhywbeth yn y cyfrifon y dylai'r archwilydd hysbysu'r cyhoedd amdano mewn 'adroddiad er lles y cyhoedd'.

Mae eitem yn y cyfrifon yn anghyfreithlon os yw'n cofnodi, er enghraifft:

- gwariant, buddsoddiad neu incwm nad oedd gan y cyngor unrhyw hawl i'w gweithredu, er enghraifft lle gwariodd y cyngor arian ar rywbeth nad oedd ganddo'r grym na'r dyletswydd i'w wneud;
- gwariant heb ganiatâd dyledus;
- gwariant neu incwm yn sgil penderfyniad anghyfreithlon, fel achos lle byddai cynghorwyr a wnaeth y penderfyniad yn y lle cyntaf debygol o elwa'n uniongyrchol arno;
- gwariant at ddiben cyfreithiol, ond ar lefel mor uchel nes ei fod yn anghyfreithlon oherwydd afresymoldeb;
- gwariant neu incwm a dynnwyd o'r gronfa neu'r cyfrif anghywir, neu a ychwanegwyd iddynt.

Os bydd archwilydd o'r farn bod eitem yn anghyfreithlon, gall wneud cais i'r llys i gadarnhau bod eitem yn y cyfrifon yn anghyfreithlon. Os bydd y llys yn cytuno, gall orchymyn bod y cyfrifon yn cael eu hunioni. Wrth benderfynu a ddylai wneud cais i'r llys, bydd yr archwilydd yn ystyried nifer o ffactorau, gan gynnwys y gost.

Ni allwch wneud gwrthwynebiad dilys am unrhyw reswm arall ar wahân i'r un a nodir yn (a) a (b) uchod. Pan fyddwch yn ystyried p'un a ddylid gwrthwynebu ai peidio, cofiwch bod gan gynghorau'r pŵer i benderfynu ar yr hyn sydd orau yn eu barn hwy. Nid yw'r ffaith eich bod yn anghytuno'n gryf â rhywbeth y mae'r cyngor wedi'i wneud yn reswm dilys dros wrthwynebu.

Os bydd etholwr, neu ei gynrychiolydd, yn dymuno cyflwyno gwrthwynebiad, rhaid iddynt ysgrifennu at yr archwilydd i hysbysu'r gwrthwynebiad arfaethedig. Rhaid i'r hysbysiad o'r fath ddweud wrth yr archwilydd beth yw sail y gwrthwynebiad. Dylai'r hysbysiad gynnwys, cyhyd ag y bo modd, fanylion am unrhyw eitem yn y cyfrif yr honnir ei bod yn torri'r gyfraith, a manylion am unrhyw fater y gallai'r archwilydd lunio adroddiad er lles y cyhoedd. Rhaid i'r etholwr neu ei gynrychiolydd anfon copi o'r hysbysiad i'r cyngor. Y ffordd fwyaf priodol fel arfer yw anfon copi o'r hysbysiad at sylw'r Prif Weithredwr, neu'r Clerc yn achos cyngor tref neu gymuned.

Rhaid i'r archwilydd ddod i benderfyniad am unrhyw wrthwynebiad. Os nad yw'r archwilydd yn penderfynu ceisio datganiad gan y llysoedd ar ôl derbyn gwrthwynebiad bod eitem yn y cyfrifon yn anghyfreithlon, a bod y gwrthwynebiad hwnnw wedi'i wneud yn unol â'r ddeddfwriaeth, yna gall yr etholwr neu ei gynrychiolydd ofyn i'r archwilydd gyflwyno datganiad o resymau dros y penderfyniad hwnnw. Os nad yw'r etholwr neu ei gynrychiolydd yn fodlon gyda'r penderfyniad, gall apelio i'r llys o fewn 28 diwrnod i dderbyn y datganiad o resymau.

Os yw'r gwrthwynebiad yn gysylltiedig â mater sy'n berthnasol i'r archwiliad, yna mae gan yr archwilydd y pŵer i ddweud wrth y cyhoedd amdano mewn adroddiad er lles y cyhoedd, ac eto, rhaid i'r archwilydd benderfynu gweithredu ai peidio. Fel rheol, bydd yr archwilydd yn rhoi rhesymau am ei benderfyniad, er nad oes rhaid iddo wneud hynny, a does dim hawl i apelio i'r llysoedd yn erbyn penderfyniad o'r fath dan Ddeddf 2004.

Beth arall allwch chi ei wneud

Gallwch roi gwybodaeth i'r archwilydd, sy'n berthnasol i'w gyfrifoldebau, ar unrhyw adeg. Er enghraifft, gallwch ddweud wrtho os ydych chi'n credu bod rhywbeth o'i le ar y cyfrifon neu broblem o ran gwastraff ac aneffeithlonrwydd yn y modd y mae'r cyngor yn rhedeg ei wasanaethau. Does dim rhaid i chi ddilyn unrhyw derfynau amser neu weithdrefnau wrth rannu gwybodaeth o'r fath. Bydd yr archwilydd yn dweud wrthych beth yw canlyniad cyffredinol unrhyw waith a wnaed mewn ymateb i'r wybodaeth a ddarparwyd, ac yn ceisio rhoi ateb defnyddiol i chi, ond does dim dyletswydd statudol i wneud hyn wrth ateb neu adrodd i lythyrau a gohebiaethau eraill.

Costau

Rhaid i gynghorau, ac felly trethdalwyr lleol, dalu'r gost o ymdrin â chwestiynau a gwrthwynebiadau. Bydd archwilwyr yn derbyn gwrthwynebiadau dilys ac yn ystyried ffactorau amrywiol wrth benderfynu sut i ymdrin â nhw. Rhaid iddynt ystyried y costau dan sylw. Byddant ond yn parhau i ymdrin â gwrthwynebiad os yw hynny'n rhesymol yn eu barn nhw. Os byddwch chi'n apelio i'r llysoedd, efallai mai chi'ch hun fydd yn gorfod talu am hynny.

Addasiadau rhesymol yn achos nam (anabledd)

Rydym yn annog pobl â nam (anabledd) sydd angen addasiadau rhesymol i ddweud wrthym beth ydynt. Gall addasiad rhesymol olygu, er enghraifft, darparu gwybodaeth mewn ffont mwy neu ar ffurf sain er mwyn mynd i'r afael â nam ar y golwg. Byddwn yn darparu rhagor o wybodaeth ar gais.

Cyfeiriadau defnyddiol

Archwilydd Cyffredinol Cymru
24 Heol y Gadeirlan
Caerdydd
CF11 9LJ
Ffôn: 029 2032 0500
E-bost: info@wao.gov.uk
Ffacs: 029 2032 0600
www.wao.gov.uk

Ombwdsmon Gwasanaethau
Cyhoeddus Cymru
1 Ffordd yr Hen Gae
Pen-coed
CF35 5LJ
Ffôn: 0300 790 0203
E-bost: ask@ombudsman-wales.org.uk
Ffacs: 01656 641199
www.ombwdsmon-cymru.org.uk

Swyddfa'r Comisiynydd Gwybodaeth
Wycliffe House
Water Lane
Wilmslow
Swydd Gaer
SK9 5AF
Ffôn: 01625 545745
Ffacs: 01625 524510
www.ico.org.uk

